

Leef in het vertrouwen dat de hel – zo die al bestaat – uiteindelijk leeg blijft

Posted on 22 juni 2024 by Eduard Bomhoff

De Turks-Nederlandse Lale Gül groeide op in een milieu gedefinieerd door strenge religie, maar ze klaagt nauwelijks over de dogma's en de inhoud van die religie. Wel schrijft ze in haar nieuwe boek *Ik ben vrij*: 'Ik vind het belachelijk en storend dat het geloof altijd buiten schot moet blijven'. Maar direct daarna is ze terug bij waar het haar echt om gaat: haar vrijheid hier op aarde om haar eigen koers te kiezen. 'Ik ben schrijver. Ik kan niet anders dan schrijven.'

Lale Gül wil vrij zijn, niet van theologie, maar van sociale verstikking. Ze vertelt haar jongere zusje in een brief waarom ze weg moest uit haar milieu en noemt vier redenen: de verplichte hoofddoek, het verbod op vriendschappelijke omgang met vrienden en kennissen van het andere geslacht , een gearrangeerd huwelijk met als hoofddoel veel kinderen en vooral de verstikkende sociale controle.

Die vier klachten zien we ook bij Esty uit Brooklyn, de chassidische (conservatief-

Joodse) hoofdpersoon uit de Netflix-serie *Unorthodox*. Esty ontvlucht een gearrangeerd huwelijk en vlucht naar Berlijn. Het enige verschil met Lale Gül is dat zij boos is over de verplichte pruik in plaats van haar eigen haar, maar voor het overige gelden precies dezelfde redenen voor vertrek.

Oude gewoontes en oude mannen

Religieuze gemeenschappen handhaven oude gewoontes omdat het gezag vaak berust bij oude mannen. De Britse econoom Paul Seabright benadrukt in *The Divine Economy. How Religions Compete for Wealth, Power, and People* (2024) dat tot zo'n honderd jaar geleden ouderen ook meer kennis en ervaring hadden dan jongeren. Nu is dat door de techniek en de snellere economisch groei niet meer gegarandeerd. Daarom genoten ouderen van toen een natuurlijk gezag.

De puzzel is – en daar maakt Lale zich ook boos over – waarom heersen in kerk en moskee oudere mannen zoveel meer dan vrouwen? Dat volgt uit de ontstaansgeschiedenis. Mohammad ontving de Koran, maar was ook een generaal. Jezus preekte liefde – dat konden vrouwen in woord en daad ook – maar stond al bij zijn doop in een lijn die terugging tot koningen en profeten – allemaal mannen.

De religieuze groeperingen van vandaag kiezen welke elementen van de traditie voor hen belangrijk zijn. Dat kan over de tijd veranderen, maar niet zo snel als dat wij in de supermarkt wisselen van Douwe Egberts naar Nespresso. Individuele consumenten beslissen voor zichzelf, maar in groepen willen we ons thuis blijven voelen en daarom veranderen we langzamer en voorzichtiger, zodat we de grote voordelen van ons lidmaatschap van de groep niet op het spel zetten.

Bij islamitische groepen komen daar in de geschiedenis nog twee vertragende factoren bij. Econoom Timur Kuran (toevallig ook Turks) benadrukt dat familiebedrijven en *partnerships* dominant bleven, ook toen Holland en Engeland al rond 1600 uitvonden hoe aandeelhouders eveneens kapitaal konden verschaffen. In het Ottomaanse Rijk bleef de economie achter onder meer door inefficiënte organisatie in het bedrijfsleven. Daarbij komt nog de populariteit in veel islamitische landen van nicht-neef huwelijken. De Amerikaanse bioloog Joseph Henrich legt in *The WEIRDest People in the World: How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous* (2020) uit waarom dat niet alleen om medische redenen moet worden verboden, maar ook sociaal en politiek niet goed is.

In elke goed functionerende gemeenschap zijn de leden er voor elkaar. De moeder van Lale Gül stond altijd klaar om leden van haar groep van Turkse vrouwen te helpen met kledingreparatie, maar was analfabeet, en had de groep dus heel hard nodig om sociaal te overleven. Het mooie van groepen, ook religieuze groepen, is dat de leden elkaar steunen zodat ook – gelukkig – de zwakkere leden van de groep respectvol overleven. De keerzijde van veel groepen is dat de leiding om politieke redenen, of uit eigenbelang, strakke normen gaat opleggen. Speciaal aan vrouwen, die zich daar alleen met hoge persoonlijke kosten aan kunnen onttrekken.

Meer vrijheid voor vrouwen

Maar ook in de islamitische wereld komt hier en daar meer vrijheid voor vrouwen. In april was ik een paar dagen in Jeddah, de grote stad in Saoedi-Arabië, vlakbij Mekka en Medina. In restaurants komen vrouwen nu ook alleen of in gezelschap van andere vrouwen, tegenwoordig vaak met strakke jeans heel zichtbaar onder hun openvallende abaja, en soms zonder hoofddoek. Lale Gül kreeg thuis geen kans om iets aan muziek te doen, maar wij zagen op een internationaal koorfestival een vrouwenkoor van een islamitische universiteit in Indonesië dat een prijs won voor zingen en dansen. En in Turkije is er een wereld van verschil tussen Istanbul en het platteland. In de rijkere (meer westerse) wijken van Aziatisch Istanbul plaatsen mensen in december een verlicht minikerstboompje in hun venster als protest tegen president Erdogan. Er is beweging, maar voor veel vrouwen te langzaam.

Tot slot toch naar de theologie. Lae Gül gelooft niet meer in wat je niet kunt zien. Zij heeft ook geen interesse in de vraag hoe bevredigend dat alternatief voor religie eigenlijk is: dat wij niets meer zijn dan bubbels van scheikundige verbindingen die door een leeg heelal vliegen. Maar in gesprek met een nieuwe vriend heeft ze het wel toch over 'de vraag der vragen, namelijk waarom er kinderen met kanker zijn en waarom Hitler heeft kunnen bestaan… en waarom je een god die dat tolereert de hele dag zou danken en eren.'

Kinderen met kanker, dat is een directe echo van het verwijt aan God van Ivan Karamazov in Fjodor Dostojewski's *De gebroeders Karamazov* (1880).Ivan en zijn vrome broer, de aspirantmonnik Alyosha, komen uit op een dubbel antwoord: heb actief erbarmen met alle schepsels die lijden en probeer zo jezelf te trainen om naar de wereld te kijken zoals God ernaar kijkt, en leef in het vertrouwen dat uiteindelijk de hel – zo die al bestaat – leeg blijft.

Theologisch heet dat 'universalisme' en dat lijkt mij mogelijk voor alle drie geloven die afstammen van Abraham. Voor de christenen is er steun in het Nieuwe Testament, bijvoorbeeld in de eerste brief van Paulus aan de Korinthiërs ('Wij zullen door Christus allen levend worden gemaakt') en in zijn brief aan de Romeinen ('Zo zal de rechtvaardigheid van een enkel mens ertoe leiden dat allen worden vrijgesproken en daardoor zullen leven').

Een ongevraagd advies voor Wilders

Ook in modern Nederland is niet iedereen daarvan overtuigd. Ik woon in de Biblebelt, dichtbij twee zeer orthodoxe calvinistische kerken. Zouden die kerkgangers verplicht zijn om de harde leer van Johannes Calvijn, verbrander van andersdenkenden in zijn Genève, te volgen? Ook bij hen lijkt het waarschijnlijker dat zij zich vooral veilig en vertrouwd willen voelen in hun gemeenschap en veel meer interesse hebben in de ook daar veranderende mores (veertig jaar geleden nog te voet naar de kerk, nu ook met de auto, en tegenwoordig mobieltjes voor de kinderen) dan in het voor en tegen van theologische dogma's.

Daarom mijn ongevraagd advies aan Wilders' PVV: probeer niet aan te tonen dat de Koran vechtlustiger is dan het Oude Testament van Joden en christenen – want dat is een verloren strijd op een zijtoneel – maar vecht voor onderwijs aan alle kinderen met muziek, sport en zwemmen zoals past bij ons land. Voeg een islamitische feestdag toe aan de schoolkalender wanneer daar vraag naar is, maar laat Kerstmis en Sinterklaas gewoon staan. En vergeet niet om bij de seksuele voorlichting grondig uit te leggen dat nicht-neef- en nicht-oom-huwelijken om goede redenen streng zijn verboden, en dat familiedwang uit den boze is.

Eduard Bomhoff *is oud-hoogleraar economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode en Monash University. In 2002 was hij vicepremier in het eerste kabinet-Balkenende.*

Het zijn de donateurs die ***Wynia's Week*** *mogelijk maken. Doet u al mee? Doneren kan op verschillende manieren. Kijk* ***HIER*** *. Hartelijk dank!*